
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

ÉVEK, KÖLTŐK, VERSEK

Gyökér és szárny, jugoszláviai magyar költők, Forum, 1976

Többszörösen hálátlan feladatot teljesít, aki valamely „élő” irodalom-ból antológiát szerkeszt. Minthogy ízlése, mércéinek rendszere nem szavatolhatja a teljesen objektív mérlegelést és válogatást, felelősségének tudatában szüntelenül kételyekkel kell megküzdenie s variációk sokaságát átgondolnia a minél megnyugtatóbb eredmény reményében. Lelkiismereti vívódását aztán rendszerint heves külső reagálások tetézik. A kihagyott szerzők sértetten magukba zárkóznak, mintha műveiknek vélt vagy tényleges értékén valamiféle csorba esett volna, a besoroltak meg úton-útfélen elpanaszolják, hogy a válogató felületesen végezte munkáját, hiszen épp legjobb alkotásaikat nem vette figyelembe. Még le sem csillapodik azonban az írói körökben támadt vihar, kisebb-nagyobb ágyúikkal máris fölvonulnak a kritikusok, s akár szektás érdekekből, akár magasabb szempontok parancsára, hosszasan lajstromozzák sarkított észrevételeiket, kifogásaikat. A szerkesztő tehát vádak és bíráló szavak kereszttüzebe kerül, látszólag pusztán azért, mert vállalni merete a kockázatot és dolgozott. A kívülállók és hozzá nem értők ez okból általában igazságtalanul megtámadottnak látják őt a válogatása körüli vitákban, és az első alkalmat kihasználva, védelmére sietnek. Valójában ez történt ez év elején is, midőn a Kilátó körkérdésének egyik nem irodalmár részvevője szembeszállt a hazai és magyarországi kritika megállapításaival, s tekintélyt parancsolóan leszögezte, miszerint irodalmunk eltelt három évtizedének terméséből nem is lehetett volna jobb novellagyűjteményt készíteni, mint a *Különös ajándék*. Ezzel a kategorikus ítélettel persze nincs és nem is lehet vitánk, annyit azonban mégis hozzáfűznénk, hogy az efféle summázatok mindenkor szemléleti egyoldalúságról tanúskodnak. Szerzőjük oly együttérzőn éli át az éppen szóban forgó könyv szerkesztőjének vagy szerkesztőinek állítólagos kiszolgáltatottságát, hogy pártfogó gesztusaiban teljesen megfelelkezik az érem másik oldaláról. Arról, hogy az antológia-szerkesztés nemcsak felelősségteljes munka, amelynek a legkülönfélébb elvárások próbáját is ki kell állnia, hanem

kritika, *szigorú, könyörtelen kritika* is. A szerkesztő egyetlen szóval, utalással sem mondja ki, hogy ezt meg ezt az író-többré becsüli, mint azt vagy amazt, ám az egyiktől mégis több művet szerepeltet, mint a másiktól vagy a harmadiktól, s így olyan rangsort állít fel és szuggerál, amilyent kritikai munkásságában ennyire nyíltan és élesen sohasem jelez, fogalmaz meg. A szerkesztő egyetlen szóval sem kategorizálja az írókat, ám mégis kihagyandó ígéretekre és felveendő befutottakra osztja őket. A szerkesztő nagyon is tudja, hogy a hirtelen felragyogó művek keletkezésük után néhány évtizeddel igencsak megkop(hat)nak, ám az ízlés változásai ellenére többé-kevésbé mégis tartja magát a „közvéleményben” kialakult és megcsontosodott értékrendhez. Mindez jobbára elkerülhetetlen velejárója munkájának, eszünk ágában sincs tehát eleve pálcát törni felette. Az azonban meggyőződésünk, hogy *kritikai éle* folytatás válogatása valósággal igényli a más nézőpontú *kritikusságot*, amely csakis azok szemében látszhat merőben fölöslegesnek, kik csüggedőn mindent a jótékony időre bíznának, vagy akik feltételezik, hogy az értékek felismerésének képessége is „hierarchikus” jellegű.

E kissé hosszúra nyúlt, de irodalmunkban, sajnos, még mindig el nem hanyagolható magyarázkodás után hadd térjünk végre jegyzetünk voltaképpen tárgyára, a *Gyökér és szárny* című antológiára, amely a *Különös ajándékkal* indult sorozat második köteteként költészetünk felszabadulás utáni korszakait öleli fel Bori Imre, Szeli István és Tomán László válogatásában. Mint az Utószó nyomatékosan kiemeli, a „válogatók alapvetően történeti szempontokat követve mérlegeltek, vettek figyelembe költői műveket, tallóztak versek és verseskönyvek között”. A „történetiség elvének érvényesítését” mindenekelőtt azért tűzték ki célul, mert háború utáni líránk három jól kivehető, bár természetesen nem zárt korszakra tagolódik, amelynek antológiai bemutatása „alpvonásaiban megközelítő pontossággal tájékoztat a múltban lejátszódott költői eseménytörténetről”. Konceptiójuk tehát inkább irodalomtörténeti, mint kritikai, inkább fölmutat, körvonalaz, fejlődésrajzot ad, semmint antologikus versek után kutat, s épp ebben rejlik a *Gyökér és szárny* erényeinek és fogyatékságainak magyarázata. A „történetiség elve” ugyanis kiválóan érvényesíthető mindaddig, míg az ember költészetünk többé-kevésbé megállapodott rétegeit vizsgálja, amint azonban a jelenünkhöz időben közelebb álló, jórészt ma is dinamikus lírai világokhoz közelít, a történeti távlatok megfogyatkoznak, s akarva-akaratlanul a maga ízlését kell domináns szerephez juttatnia. A kritériumoknak ez a „síkváltása” sajátos kettősséget eredményez, melynek jelzetei az antológiában is adottak.

A *Gyökér és szárny* az anyag megszervezésében a *Különös ajándék* modelljét követi, vagyis a tekintetbe vett tizenhét költő születési évszáma alapján alakítja ki a közlés sorrendjét — Gál Lászlótól Böndör Pálig. Bármennyire becsüljük is a „hitetlen hit” költőjének tájunkon egé-

szen kivételes pályáját, megítélésünk szerint nagy kár volt vele kezdeni a sort, mivel ez egyúttal annak a jele is, hogy Sinkó Ervin lírájának nyoma sincs a kötetben. Két vastkos antológiát adunk ki gyors egymásutánban, ám történetiség ide, történetiség oda, Sinkó művét mégis *csak* egy írás képviseli bennük. Csakugyan ennyire rövid lenne az emlékezetünk? Hiszen ha Thurzó Lajos szelíd torzóját évek óta féltő gonddal ápoljuk, ha Debreczeni Józsefnek még míves „költői” strófáit is számon tartjuk, ha Zákány Antal megkopott ínség-verseit ma is régi fényükben szeretnénk látni és láttatni, akkor Sinkó Ervin is megérdemelt volna azért egy szerény zugot. E fájó mulasztás azonban még csak a „történetiség elvén” belüli következetlenségre utal, s nem a jelzett kettősségre is, mely az antológia derekától éreztetni mindinkább kedvezőtlen hatását. Gál László blokkját, ahonnan az „utolsó füzet” néhány emlékezetes darabja, sajnós, kimaradt, Debreczeni, Thurzó, Zákány jobbjára irodalomtörténeti szempontból érdekes versei követték. Eddig teljesen ép a meghirdetett koncepció, s ép még a Pap Józsefet, Ács Károlyt és Fehér Ferencet bemutató részben is, bár itt, jelentősebb költőkről lévén szó, ismét hiányolunk néhány alapvetően fontos verset. A nagyobb fokú bizonytalankodás Gulyás József meggyőző „intermezzója” után kezdődik. Koncz Istvántól, a hatvanas évek Sturm und Drangjának közvetlen elődjétől főként hagyományosabb eszközökkel építkező verseket olvashatunk, melyek jók ugyan, de a költő világképének egész sor összetevőjét homályban hagyják; Domonkos István hosszú versének előzményei foghíjasan tárulnak fel; Fehér Kálmán háborgó elkötelezettsége csak nyomokban érvényesül; Tolnai Ottó lírájának *Doreen 2* előtti időszakja teljesen elsikkad. A történetiség megingott elve tehát egy egész nemzedék költői forrongását csak tompítva tudta visszaadni, majd további elbizonytalanodása jeleként egy olyan költőt tüntetett ki figyelmével, akinek maradandó értékek tekintetében *története* nincs is, csak *jövője* lehet, még ha egyesek egészen furcsán a „neo-avantgard”-ban látják is verselésének forrásvidékét, s a „lázadó”, „nehéz, ám méltó küzdelmet” vívó jugoszláviai magyar költők között tartják őt számon (Pomagáts Béla: *Vajdasági panoráma*, Élet és Irodalom, 1977. május 7.). Mondanunk sem kell talán, hogy méltatlankodásunkat Tóth Ferencsel kapcsolatban sem holmiféle személyeskedő ellenérzés váltotta ki. El tudunk képzelni egy olyan „történeti” seregszemlét, melyben helye lenne neki is, abból a gyűjteményből azonban Ladik Katalin semmiképpen sem maradhatna ki. Mert ő valóban ott volt a lázadók között, csaknem kezdettől fogva, s képzeletének minden szertelensége ellenére sem lenne nehéz két kötetből, valamint szürrealista „meséiből” összeállítani egy tiszta kisorozatot, amely a következetesebb szigorúsággal megszerkesztett válogatásokban is megállná a helyét.

A *Gyökér és szárny* felfeslő utolsó harmadával kapcsolatban egész sor hasonló, noha talán nem ennyire szembeszőkö párhuzamot állíthatnánk

fel. Ha az utóbbi egy-két évben költővé érő Jung Károly megérdemelte az Utószóban emlegetett esztétikai „bizalmat”, vajon mért nem érdemelte meg nemzedéktársa, Utasi Mária is, aki éppen másfél évtizede ír verset, kitaposottabb utakon járva, igaz, de tehetségének számos bizonyítékát adva máris? Ha Podolszki József „népdalai” erősíthetik a jelképes *gyökeret*, vajon Danyi Magdolna befelé nyíló versvirágai miért nem izmosíthatják a *szárnyait*? Ezekre és a lehetséges hasonló kérdésekre persze csak egy választ adhatunk, illetve ismételhethünk meg, azt, hogy költészetünk jelenében válogatóink kénytelenek voltak fokozottabban szubjektív meggyőződésükre támaszkodni, amellyel *vitázni* érdemes és kell is, de amelynek létjogosultságát *elvitatni* nem lehet, akkor sem, ha a jelen természetét jóval szigorúbban ítéli meg, mint a „történeti” örökséget.

Végezetül hadd állapítsuk meg, hogy a *Gyökér és szárny* kételyeket támasztó sajátosságai ellenére is időtállóbb, koncepciózusabb antológia, mint a *Különös ajándék*. S még jobb lehetett volna, ha a szerkesztők nem költőkben, hanem versekben gondolkodva, tematikus „fejezetekbe” gyűjtik az anyagot. Ez esetben nem kellett volna kínosan ügyelniük arra, hogy az egyívású költők lehetőleg azonos számú — antologikus?! — verssel szerepeljenek, nem kellett volna lemondaniuk a magányos jó versekről, és nem kellett volna felvetniük az esztétikai „bizalom” kényes kérdését sem. Minden valóban jó vagy mai szemmel jónak látszó vers beleépülhetett volna líránk e tematikusan tagolt „regényébe”, amely a maga csöppet sem szokványos egyszerűségében mindnyájunk ilhetője lehetett volna.

Milyen sok ormótlan volna! Van-ra váltjuk-e őket valaha?

UTASI Csaba

A KÉRGES, EGYBEÁLLT IDŐ FEJTEGETÉSE

Jung Károly: *Ami nincs*, Forum Könyvkiadó, 1977

Huzamos időn át boldog költője volt tájunknak Jung Károly, hiszen énekelni tudott anélkül, hogy maga az ének kérdésessé vált volna számára. Egyféle küldetéstudattal írta verseit, öröms alkotókedvvel, s reménykedve is, hogy a szerencsésen meglelt képek, fordulatok segítségével túllendülhet a lét ellentmondásain. Azt is mondhatnánk akár, hogy önmagától távol verselt, s egy elvonatkoztatott költésiség állhatatos kutatásában fedezte föl a megtartó erők forrásait. Ebbéli magatartásának kialakulásában egyebek között szerepet játszhatott a „műközpontú” irodalom-szemléletnek az a válfaja is, amely a másodlagos vagy éppen pe-